

Πώς ξεκίνησε ο π. Χρυσόστομος Παπασαραντόπουλος την ιεραποστολική πορεία του στην Αφρικανική Ήπειρο

Για λόγους ιστορικούς και για να ακριβολογούμε θα ήταν καλό να παρακολουθήσουμε την προετοιμασία του π. Χρυσόστομου Παπασαραντόπουλου για το μεγάλο και άγνωστο ταξίδι του στην Μαύρη Ήπειρο. Γι' αυτό το λόγο θα αφήσουμε τον ίδιο να μας ανοίξει την καρδιά του να ακούσουμε τους κραδασμούς της και να μας μιλήσει μέσα από τα δικά του κείμενα και τις διάφορες σκέψεις του για την προετοιμασία αυτού του περιπετειώδους ταξιδιού προς την ανατολική Αφρική. Πιστεύω ότι οι σκέψεις του συγκινούν, αφού διαφαίνεται, πραγματικά, με πόσο πόθο και πόση αγάπη ήθελε, ακριβώς, να εργαστεί στο χώρο της αφρικανικής ηπείρου, παρόλο που σωματικά υπέφερε, εφόσον η υγεία του ήτανε άσχημη. Όπως περιγράφεται στο ημερολόγιό του, πολλές ήταν οι μέρες που ένιωθε μεγάλη αδιαθεσία. Κι όμως δεν είπε «ας μείνω εδώ κάπου να ξεκουραστώ, τι θέλω να πάω στην Αφρική». Το είχε πάρει, πλέον, απόφαση και έπρεπε, οπωσδήποτε, να πάει στην ανατολική Αφρική. Ας αφήσουμε τον π. Χρυσόστομο να μας πει μερικές από τις σκέψεις και τις ιδέες, που ο Θεός, πιστεύω, τον φώτισε να γράψει τότε για την πορεία του στο χώρο της ανατολικής Αφρικής.

Βρισκόμαστε στο έτος 1960, όταν ο π. Χρυσόστομος είχε, ήδη, πάρει την απόφαση για το μεγάλο ταξίδι της ζωής του. Ένα ταξίδι που του άνοιξε καινούριους ορίζοντες και του αποκάλυψε μία νέα σελίδα στην πορεία της επί γης ζωής του. Το άγνωστο αυτό ταξίδι ήθελε να έχει άμεση σχέση με το πρόσωπο του Ιησού, εκεί που γεννήθηκε, βαπτίστηκε, κήρυξε, θαυματούργησε, σταυρώθηκε και τέλος αναστήθηκε. Έφθασε, λοιπόν, στους Αγίους Τόπους. Μέσα από τις ημερολογιακές του σημειώσεις ο π. Χρυσόστομος περιγράφει τις διάφορες ακολουθίες και τους σημαντικότερους τόπους που είχε την ευκαιρία ο ίδιος να επισκεφθεί. Περιγράφει, με λεπτομέρεια, τους ανθρώπους που συνάντησε, αρχιερείς και ιερείς, όπως και τον τότε Πατριάρχη Ιεροσολύμων Βενέδικτο. Η συμμετοχή του στις ακολουθίες ήταν, φαίνεται, κάτι που τον συγκλόνισε, γιατί, παίρνοντας μέρος στις ιερές ακολουθίες, η σκέψη, η ψυχή και η καρδιά του βρισκόντουσαν στον προορισμό του, εκείνο το οποίο είχεβάλει στο μυαλό του, να πορευθεί προς την άγνωστη, ως εκείνη τη στιγμή, αφρικανική ήπειρο και να γίνει ο πρωτοπόρος, εκείνος που θα αγωνιζόταν, κάτω από δύσκολες και αντίξοες συνθήκες, να προσφέρει σαν γνήσιος αγωνιστής του Χριστού ένα μικρό, ελάχιστο δώρο ευγνωμοσύνης προς τον ίδιο τον Κύριο για τις ως τότε θείες ευεργεσίες στη ζωή του.

Ήθελε ο π. Χρυσόστομος, εκείνες τις μέρες που βρισκόταν στους Αγίους Τόπους, να προετοιμάσει ολοκληρωτικά τον εαυτό του και να δει ότι, επιτέλους, οι οραματισμοί του μπορούσαν να βρουν μέσα από ένα θαύμα και μόνο την εκπλήρωσή τους. Έτσι, προσευχόταν, με όλη τη δύναμη της καρδιάς του, να μπορέσει να βαδίζει ευθυτενής και βράχος ακλόνητος μέσα από τη φλόγα που έκαιγε την ψυχή του, ενθουσιάζοντας ένα όμορφο ρητό που έλεγε ότι «υπάρχουν μερικά ιδέα που μας ευρίσκουν πάντοτε νέους και μας διατηρούν νέους. Μία τέτοια ιδέα είναι ο έρωτας του αιωνίου κάλλους, το οποίον πληροί το σύμπαν». Ο π. Χρυσόστομος για να ολοκληρώσει τις σκέψεις αυτές συμπληρώνει ότι «το σύμπαν, η Δημιουργία δηλαδή, ενσωματώνει και ενσαρκώνει το ωραιότερο στοιχείο της, που είναι ο άνθρωπος, ο όπου γης άνθρωπος». Αυτός τον οποίον, εκείνη την ώρα, εκεί που βρίσκεται – στα

Ιεροσόλυμα – προετοιμάζεται να τον αγκαλιάσει και να του δώσει πνευματικό και θεϊκό περιεχόμενο. Εκείνο που θα έκανε τους Αφρικανούς, μέσα από την αγνότητα και την πίστη τους, να καταλάβουν ότι συμμετέχουν και αυτοί και μπορούν να αποκτήσουν το ψυχικό μεγαλείο και να δουν τα ουράνια να ενώνονται με τα γήινα, να οδηγούνται, έτσι, στο τέλος, μέσα από τις απογοητεύσεις, την άγνοια και τις καταιγίδες στη λαμπρότητα της Αναστάσεως. Εκεί, γονατιστός στον Πανάγιο Τάφο, οραματίζεται ένα συγκλονιστικό αναβάπτισμα, μέσα από την πίστη και την αφοσίωσή τους στις πανύψηλες κορυφές της αθάνατης νίκης. Έχυσε ποταμούς δακρύων, προσευχόμενος να μείνει αφοσιωμένος στην «τρελή» και ακραία απόφασή του να πάει κοντά τους, να αγωνιστεί μαζί τους.

Στις 24 Απριλίου 1960, όπως σημειώνει στο ημερολόγιό του, έφθασε στο λιμένα της Αλεξανδρείας και γράφει, συμπερασματικά, τις πρώτες του σκέψεις: «Επανήλθον εις το δωμάτιο και εκάθισα ως τις 10 νυκτερινή. Ας έχει δόξαν ο Κύριος, που με αξίωσε να πατήσω την Μαύρην αυτήν Ήπειρο. Ας ευδοκιμήσει η χάρις Του να φθάσω εις τον προορισμό και να φέρω εις πέρας καλού βαθμού την αποστολή μου προς δόξαν του Αγίου Ονόματός Του και της Εκκλησίας Του τας προς σωτηρία πολλών ψυχών, διά τας οποίας Εκείνος εθυσιάσθη επάνω εις το Σταυρό». Την επομένη, κιόλας, είχε συνάντηση με τον τότε Πατριάρχη Αλεξανδρείας Χριστοφόρο, με τον οποίο συζήτησε τα της επιθυμίας του να μεταβεί στην Αφρική για να αναλάβει εθελοντικά και δοκιμαστικά αυτό το υπέροχο έργο του Ευαγγελισμού. Χαρακτηριστικά εξομολογείται : «Εγώ δεν είμαι άξιος δια τίποτε, αλλ' ας ευοδωθή το έργον του Χριστού και της Εκκλησίας Του... Κύριε Ιησού Χριστέ, δια το Όνομά Σου το Άγιον εξήλθον της φίλης πατρίδος και όλων μου των εν Αθήναις ανέσεων, εχωρίσθην από τους εκεί φιλτάτους εν Σοι αδελφούς και ήλθον εδώ, κάμε με ό,τι θέλεις και όπως θέλεις. Γεννηθήτω εν πάσι το πανάγιον θέλημά Σου». Ήδη άνοιξε ο δρόμος για την ένθερμη και βαθιά επιθυμία του. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Αίγυπτο συναντήθηκε εκτός από τον Πατριάρχη και με άλλους αρχιερείς και κληρικούς που υπηρετούσαν τότε στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας. Υπήρξαν και στιγμές που ο σατανάς ήθελε να δοκιμάσει την υπομονή και την πίστη του. Τίποτε, όμως, δεν μπόρεσε να τον κλονίσει ή να του αλλάξει την ήδη παρμένη απόφασή του να πορευθεί προς τα έθνη. Κάτι που φαίνεται, ξεκάθαρα, στις ακόλουθες σκέψεις του: «Τρίτη 3 Μαΐου 1960... Βαρύ το κλίμα της Αλεξανδρείας... Η υπόθεσίς μου στάσιμος, αλλ' αναμένω την σωτηρίαν Κυρίου. Έρχονται και στιγμαί δειλίας, αλλά η χάρις του Ιησού τις διώχνει...» και συμπληρώνει: «Βλέμματι και ακοή ο δίκαιος"... Και η πρώτη επίθεσις. "Κύριε, σύντριψον τον Σατανάν υπό τους πόδας εν τάχει"... Ή να το ονομάσωμεν τούτο πρώτην εγκατάλειψιν; Αλλ' "ούκ ειμί μόνος"...». Συνεχίζει δε την επομένη: «Τι προσέφερα εις τον Κύριόν μου όλα αυτά τα χρόνια; Αν τα βάλω κάτω, νομίζω, ότι θα εύρω πάρα πολύ παθητικόν. Και το ενεργητικόν μου; Τι ανταποδώσωμεν τω Κυρίω; Ευλόγησον, Κύριε, την ολίγην ζωή, που μας έχεις ορίσει ακόμη εις την γην αυτήν, να είναι καρποφόρος. "Δος Χριστέ πριν δύσωμεν, καλόν τι να ποιήσωμεν..."». Έτσι, εξελίχθηκαν όλα, ως εκείνης της στιγμής, ομαλά. Οι προετοιμασίες ολοκληρώθηκαν. Με την συγκατάθεση του Πατριάρχη και με ένα γράμμα του τότε Μητροπολίτη Ειρηνουπόλεως κ. Νικολάου, του μετέπειτα Πατριάρχη Αλεξανδρείας, ο γηραιός, πλέον, αετός της ιεραποστολής, στις 23 Μαΐου 1960, πετάει, ανοίγει τις φτερούγες του και φθάνει εκεί όπου εκπληρώνεται ο πόθος

του. Πατάει, επιτέλους, τα αγιασμένα και ευλογημένα χώματα της Αφρικής. Οδικώς, από τη Ναϊρόμπι πορεύεται προς την Ουγκάντα, όπου ήταν τότε το κέντρο της ιεραποστολής της Μητροπόλεως Κένυας. Λόγω έλλειψης χώρου δε θα παραθέσουμε τις εντυπώσεις του από το μακρινό αυτό ταξίδι, όπου περιγράφει με γλαφυρό ύφος την όμορφη φύση της Αφρικής και τους ανθρώπους της.

Επί του θέματος, παραθέτουμε αυτούσιο το κείμενο από τις ημερολογιακές σημειώσεις του π. Χρυσοστόμου όπου περιγράφει την άφιξή του στην Καμπάλα και την πρώτη συνάντησή του με τον τότε Μητροπολίτη και τους Αφρικανούς αδελφούς μας: «Πλησιάζει η 10π.μ. όταν φθάνουμε εις τον οικίσκον, όπου διαμένει επί ενοικίω ο Σεβ. Μητροπολίτης Ειρηνουπόλεως κ. κ. Νικόλαος. Ο π. Ευστάθιος κτυπά αγρίως τη θύρα δις. Ποιος; Εγώ. Ο Σεβ. σηκώνεται. Εν τω μεταξύ μας καλούν εις τη διπλανή οικία του ομογενούς όπου μας υποδέχονται και καθήμεθα εις την βεράντα. Ο Σεβ. ετοιμασθείς ήλθε εκεί και μας υπεδέχθη φιλικώτατα και πατρικώτατα. Μας παρέθεσαν και πρόγευμα και καθίσαμε εις το χωλ. Ο Σεβ. ειδοποίησε το φίλο του π. Σπάρταν και τους λοιπούς μαύρους ιερείς. Ήλθον έξι εξ αυτών. Κύριλλος, Αθανάσιος, Ιωακείμ. Χαιρετηθήκαμε με ασπασμό και το «Χριστός Ανέστη». Φέρουν όλοι την Ελληνική ιερατική αμφίεση. Εκάθισαν και συνεζητήσαμεν τα της ώρας μέχρι τας 12 μεσημβρινή και πλέον. Εκείνοι απήλθον. Εν τω μεταξύ έγινε το φαγητό. Εφάγαμε και πρέπει να ησυχάσουμε ολίγο. Δι' εμέ μεταφέρθη μια κλίνη εις την τραπεζαρία. Το απόγευμα περί ώρα 5μ.μ. μετέβημεν όλοι τη συνοδεία ενός κ. Φ. Σιδέρη εις την παλαιάν εκκλησίαν του π. Σπάρτα, την "Ορθόδοξον Ελληνικήν Εκκλησίαν της Σπάρτης". Ένα χθαμηλόν ορθογώνιον οικοδόμημα σκεπασμένο με τσίγκους κείμενον πλησίον της κορυφής ενός λόφου. Έχουν εδώ οι περί τον Σπάρταν μαύροι αρκετάς εγκαταστάσεις, σχολεία και λοιπά με μικρόν νοσοκομείον, όλα βεβαίως ελλιπή και πρόχειρα, αλλά υπάρχουν και αυτό είναι κάτι. Όλα σκεπασμένα με τσίγκους. Εδώ σκέπτεται ο Σεβ. να κτίσουμε τώρα μικράν εκκλησίαν, διαμονήν δι' εμέ και να τελειοποιήσουμε τα σχολεία και το νοσοκομείο. Αργότερα θα οικοδομηθεί μεγαλοπρεπής Ναός και Μητρόπολις εις τον εγγύς υπερκείμενον λόφον. Εκάθισαμεν έως αργά και επεστρέψαμε. Συζητήσεις, φαγητό. Μου πρότειναν να πάμε λίγο στους διπλανούς να καθίσουμε, αλλά το κεφάλι μου πλέον βουίζει σαν νερόμυλος. Παρακάλεσα να με δικαιολογήσουν και έμεινα. Κάθισα ολίγο, και έγραψα μίαν επιστολήν και εξάπλωσα. Δεν άργησε ο ύπνος. Έτσι πέρασε μία από τις σημαντικότερες ημέρες της ζωής μου. "Είη το όνομα Κυρίου ευλογημένον και δεδοξασμένον εις πάντας τους αιώνας". Ό,τι και αν ειπώ και ό,τι και αν γράψω δεν θα είναι τίποτε προς δόξαν Του και προς έκφρασιν των αισθημάτων μου. Αι μεγάλοι συγκινήσεις δεν εκφράζονται παρά μόνον διά της σιωπής...».

Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ο τότε Μητροπολίτης Ειρηνουπόλεως Νικόλαος είχε αναθέσει, αρχές του 1960, στον τότε Αφρικανό πρωτοπόρο π. Ρουβήμ Μουκάσα Σπάρτα να γράψει επιστολήν στον π. Χρυσόστομο Παπασαραντόπουλο, ο οποίος, ήδη, αγωνιούσε να φθάσει στην αφρικανική ήπειρον. Στις 29 Μαρτίου 1960 γράφει ο π. Σπάρτα στον π. Χρυσόστομο: «Τη εντολή του Σεπτού ημών Σεβασμιωτάτου, Μητροπολίτου Ειρηνουπόλεως, και πάσης Ανατολικής Αφρικής, κυρίου Νικολάου, φέρω εις γνώσιν υμίν, ότι ο Μητροπολίτης δέχεται ολοψύχως να έλθητε πλησίον ημών ίνα διαφωτίσετε ημάς εις την αλήθειαν της Ορθοδοξίας. Μόνον σας παρακαλεί να περιμένετε ολίγον δια να ετοιμάσει τα απαιτούμενα δι' οριστικήν διαμονήν υμών ενταύθα.

Σας ευχαριστεί θερμότατα δια την αφοσίωσιν, και αυτοθυσίαν υμών υπέρ της Πίστεως ημών. Και εύχεται όπως ο Πανάγαθος Θεός δώη υμίν θερμήν αγάπην, και καλήν υγείαν». Στις 10 Μαΐου 1960 ο Μητροπολίτης Νικόλαος γράφει στον π. Χρυσόστομο, όταν ακόμη βρισκόταν στην Αλεξάνδρεια, επιστολή με την οποία τον πληροφορεί ότι: «...Η μεγάλη σας εμμονή και η επιθυμία σας να υπηρετήσετε την εν Ουγκάνδα Ιεραποστολή με ενέβαλε εις σκέψεις πολλάς· ουχί βεβαίως ότι δεν έχομεν ανάγκην εργατών του αμπελώνος του Κυρίου, αλλά διότι η ενταύθα εκκλησία είναι φτωχοτάτη... δια τούτο απεφασίσαμεν δια την πρόσληψίν σας. Εσωκλείστως ώδε θα εύρητε σημείωμα το οποίο παρακαλώ να συμπληρώσετε... δια να βγάλωμεν άδεια εισόδου σας ενταύθα». Ένα μήνα αργότερα, στις 9 Ιουνίου 1960, ο Μητροπολίτης Νικόλαος ενθουσιασμένος από την παρουσία του π. Χρυσοστόμου στην Καμπάλα, του παραδίδει την ακόλουθη επιστολή: « Δια τούδε του Αρχιερατικού Ημών γράμματος διορίζομέν σε εφημέριον των εν Kamrula Χριστιανών Ορθοδόξων και Γενικόν Γραμματέα του Τμήματος Ιεραποστολής και προτρεπόμεθα πατρικώς, όπως επιτελής τα καθήκοντά σου εν φόβω Θεού».

Για πολλές δεκαετίες ασχολούμαι με τη ζωή και το έργο του αείμνηστου πρωτοπόρου ιεραποστόλου π. Χρυσόστομου Παπασαραντόπουλου. Δεν είχα την ευλογία να τον γνωρίσω προσωπικά, όμως, πιστεύω, η Θεία Πρόνοια με ένα άλλο τρόπο τον έφερε μέσα στην πορεία της ζωής μου, όταν ακόμη ήμουν έφηβος. Στα κατηχητικά και στις ομάδες, όταν ήμουν δεκαπέντε χρονών, μας μιλούσαν για την εξωτερική ιεραποστολή. Ο π. Χρυσόστομος ήταν συμμαθητής με Κύπριους νεαρούς, τότε, ιεροδιακόνους και κληρικούς, όπως και με τον πρώτο ορθόδοξο Αφρικανό θεολόγο, π. Θεόδωρο Ναγκιάμα, τον μετέπειτα επίσκοπο Ναυκράτιδος και τέλος πρώτο Μητροπολίτη Ουγκάντας. Οι συχνές αυτές αναφορές, στα κατηχητικά σχολεία, στην εξωτερική ιεραποστολή μάς ενεψύχωσαν όλους, μας άνοιξαν τα φτερά και έτσι όπως ήμαστε έφηβοι, αρχίσαμε να κάνουμε όνειρα ότι μια μέρα θα πετούσαμε και θα πηγαίναμε στην Αφρική ιεραπόστολοι. Όσο κι αν ήταν αυτό, κατά κάποιο τρόπο, ενθουσιώδεις νεανικοί παλμοί στο τέλος φαίνεται ότι ενήργησε η Θεία Πρόνοια και κατεύθυνε τα βήματά μας σε αυτό το χώρο, τον τόσο αγαπητό, που λέγεται Αφρική και ιδιαίτερα στην ανατολική Αφρική. Μέσα από τις διάφορες εκδηλώσεις που σαν μαθητές εργαστήκαμε όλοι μας, με σκοπό να προωθήσουμε το έργο της εξωτερικής ιεραποστολής στην ανατολική Αφρική, ήταν και η συλλογή χρημάτων για να χτίσουμε το πρώτο ιεραποστολικό κέντρο στην Καμπάλα της Ουγκάντας. Τότε μαζεύτηκαν μερικά χρήματα τα οποία στάλθηκαν μέσω του Πρωτοσύγκελου Αρχιερατικού Επιτρόπου της τότε Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου Αρχιμανδρίτη Νικολάου Σιδερά, ο οποίος ήταν συμμαθητής και φίλος του π. Χρυσοστόμου. Ο π. Νικόλαος, κάλεσε τον π. Θεόδωρο, επίσης νεαρό συμμαθητή του, να μας επισκεφθεί στην Κύπρο και να μας μιλήσει για το έργο που γίνεται στην ανατολική Αφρική. Πράγματι, ο π. Θεόδωρος Ναγκιάμα ήρθε στο νησί μας και αναφέρθηκε λεπτομερώς για το ιεραποστολικό έργο στην ανατολική Αφρική, στα κατηχητικά σχολεία και στις ομάδες, καθώς επίσης και στα κηρύγματά του σε διάφορους ναούς της πόλεως Λεμεσού. Θυμάμαι, τότε, που, προσωπικά, δεν έχασα σχεδόν καμία από τις ομιλίες του. Κυκλοφορούσα με το ποδήλατό μου και πήγαινα στους ναούς και στους χώρους όπου ο π. Θεόδωρος Ναγκιάμα θα μιλούσε για την εξωτερική ιεραποστολή, ιδιαίτερα για το έργο που γινόταν στην ανατολική Αφρική και τον άκουγα να μιλά με μεγάλο ζήλο.

Ανάμεσα στις ιστορίες που μας έλεγε – και το έλεγε με πολύ ενθουσιασμό – ήταν και για την παρουσία ενός Έλληνα ιεραποστόλου, του π. Χρυσόστομου Παπασαραντόπουλου. Θυμάμαι που το τόνιζε γιατί πίστευε κι ο ίδιος ότι ήταν απαραίτητη η παρουσία Ελλήνων ιεραποστόλων στο χώρο της ανατολικής Αφρικής. Έτσι, λοιπόν, από ενθουσιασμό κινούμενος κι εγώ, του ζήτησα να μου δώσει τη διεύθυνση και το ακριβές όνομα του π. Χρυσόστομου, του Έλληνα αυτού ιεραπόστολου στο χώρο της ανατολικής Αφρικής. Το πήρα και, χωρίς να χάσω καιρό, του έγραψα το πρώτο μου γράμμα, που χρονολογείται – βάσει των επιστολών του αλλά και των αντιγράφων των δικών μου επιστολών που κατέχω – λίγο μετά την άφιξή του στην Αφρική, το 1961,. Έγραφα τότε τις επιστολές που του έστελνα μέσα σε ένα μεγάλο τετράδιο για λόγους αρχείου – απορώ κι εγώ πώς μου ήρθε η ιδέα από τα δεκαπέντε μου χρόνια να κρατώ αρχείο των επιστολών που έγραφα. Όπως εκείνος, έτσι κι εγώ, είχαμε μεγάλη αδυναμία στην αλληλογραφία. Έγραφα και ο π. Χρυσόστομος μου απαντούσε. Του ξαναέγραφα και μου απαντούσε και πάλι. Η αλληλογραφία μας αυτή κράτησε μέχρι και τις παραμονές του θανάτου του. Αρκεί να σας πω ότι το τελευταίο του γράμμα προς εμένα το έγραψε όταν ήταν πια στο Ζαΐρ, τρεις μέρες προτού πεθάνει.

Ο π. Χρυσόστομος έψαχνε να βρει βοηθούς. Σε μία, μάλιστα, συζήτηση που είχαμε με παρακινούσε, παρόλο που ήμουν ακόμη πολύ νέος, να πορευθώ προς την Αφρική, να πάω στο ελληνικό, τότε, γυμνάσιο που υπήρχε στη Αρούσια, να τελειώσω και στη συνέχεια να μείνω εκεί να τον βοηθήσω. Είχε αυτή την επιθυμία. Η αλληλογραφία μας κράτησε δώδεκα ολόκληρα χρόνια και είναι, θα έλεγα, μία αλληλογραφία αποκαλυπτική. Πιστεύω ότι ούτε ο ίδιος ο π. Χρυσόστομος μπορούσε να διανοηθεί ότι μία μέρα θα ερχόμουν στην ανατολική Αφρική και, κατά κάποιο τρόπο, θα συνέχιζα το έργο το οποίο εκείνος ξεκίνησε. Ούτε κι εγώ μπορούσα τότε να διανοηθώ ότι η πρόνοια του Θεού θα οδηγούσε τα βήματά μου σε αυτό τον τόσο αγαπητό, άγνωστο για μένα μέχρι τότε, χώρο της ανατολικής Αφρικής.

Ψάχνοντας μέσα στο αρχείο μου βρήκα τις επιστολές αυτές. Ενδεικτικά παραθέτω αυτούσια την πρώτη επιστολή του προς εμένα με ημερομηνία 20 Σεπτεμβρίου 1961:

«Αγαπητό μου παιδί, Ανδρέα, χαίρε, εν Κυρίω. Αν και πέρασαν σχεδόν τρεις μήνες, αφ' ότου έλαβα την τόσο ενθουσιώδη και συγκινητική επιστολήν σου, της 25/6/ε.ε, δεν διέφυγες καθόλου από την ενθύμησίν μου. Η βραδύτης οφείλεται, κυρίως, εις την πάλην μου με το βαρύ, δί' εμέ, κλίμα των κατά τ' άλλα ωραίων τούτων τροπικών τόπων, που είναι διαρκώς καταπράσινοι με μίαν αιωνίαν άνοιξιν. Με φιλοξενούν, με διαρκείς και ισχυρούς πονοκεφάλους, ο δε Ιούλιος και μέρος του Αυγούστου με πείραξαν πολύ. Τώρα, με την βοήθειαν του Θεού, κατεπραύνθηκαν πολύ και ανέπνευσα κάπως. Άλλο εμπόδιον είναι η πολλή εργασία, ιδίως στην αλληλογραφίαν, υπέρ της Ιεραποστολής μας. Ήδη, έχω εμπρός μου ένα ογκώδη φάκελλον από αναπάντητες επιστολές πολλών μηνών και άφησα αρκετές, για να δώσω σειρά στη δική σου. Η χαρά μου είναι πολύ μεγάλη, για τον ιεραποστολικόν ζήλον τον δικόν σου, καθώς και άλλων παιδιών και της Κύπρου και όλης της Ελλάδος, που μου γράφουν φλογερές επιστολές. Όταν ήμην νέος ήμαστε πολύ λίγα παιδιά, που με τον φωτισμόν και την έμπνευση του Χριστού μας κάναμε το μεγάλο κίνημα και, με την οδηγίαν ελαχίστων πνευματικών πατέρων, ιδρύθησαν τα Κατηχητικά Σχολεία. Και σήμερα η ευλογία και η χάρις του Αγίου Πνεύματος γέμισε όλον τον ελληνικόν κόσμον, με πλήθος αγίων

πνευματικών πατέρων και συνειδητών χριστιανών θεολόγων και λοιπών επιστημόνων, με εκατοντάδες δε χιλιάδων φλογερής χριστιανικής νεολαίας αμφοτέρων των φυλών.

«Ποιος θα μπορούσε να το ειπεί  
πως τόσο γρήγορα οι καρποί  
θ' ανέβαιναν στους κλώνους...»

Έτσι έγραφε, προ 20ετίας, κάπου, ο αείμνηστος ποιητής μας, Γ. Βερίτης. Αν ζούσε σήμερα, δεν θα ήξευρε τι να ειπεί ο ίδιος εμπρός εις το τόσον πλήθος των πνευματικών καρπών.

Αλλά ας κάνωμε και την γνωριμίαν μας, όπως το επιθυμεί η νεανική σου ψυχή. Ο γράφων χριστιανικός σου φίλος και πνευματικός πατήρ είναι ο, κατά κόσμον, Χρήστος Θεοδ. Παπασαραντόπουλος. Γεννήθηκε στο Βασιλίτσι, ένα μικρό πτωχό χωριό πλησίον της ιστορικής Κορώνης, του Νομού Μεσσηνίας της Πελοποννήσου. Από 5 ετών αγάπησε πολύ τα γράμματα αλλά η πτωχή οικογένειά του δεν μπόρεσε να τον προσωρήσει πέραν της 4ης του Δημοτικού, που είχε το χωριό. Ευτυχώς, οι κηδεμόνες του δεν τον κράτησαν, βεβαίως, αλλά τον άφησαν να μπη 16ετής στο Μοναστήρι, όπου, με την φώτισιν του Θεού, έμαθε να εννοή καλώς την Αρχαίαν Ελληνική, την αθάνατον αυτήν κληρονομίαν της ανθρωπότητας, ιδιώς δε, να κατανοή τα πρωτότυπα της Παλ. και Ν. Διαθήκης και των Εκκλησιαστικών Πατέρων. Έμεινε δόκιμος, μέχρι που 20 ετών προσήλθε στις τάξεις του Ελληνικού Στρατού, επί 29 μήνες.

Απολυθείς, επανήλθε στο Μοναστήρι και έγινε ο μοναχός και, λίγο αργότερα, ο ιερομόναχος Χρυσόστομος. Επεδόθη, όλα τα χρόνια, στην εσωτερική ιεραποστολή και γέρων, πλέον, αφού εγνωρίσθη με τους Μαύρους αδελφούς, ετελείωσε την θεολογία και ήλθεν εδώ μόνον και μόνον όπως, του Κυρίου συνεργούντος, ανοίξη τον δρόμον στους νέους ιεραποστόλους. Έχει τώρα 59 φθινοπώρους στους αδύνατους ώμους του.

Ο π. Θεόδωρος Ναγκιάμα, τώρα είναι εδώ, μένομεν μαζί και συνεργαζόμενθα. Κτίσαμε και τα πρώτα κελλιά του πρώτου ορθόδοξου ιεραποστολικού Μοναστηριού και περιμένομεν τους εργάτας, γιατί έχει πολλή εργασία εδώ. Λοιπόν, αγαπητέ μου Ανδρέα, τράβηξε εμπρός με την χάριν και βοήθειαν του Χριστού μας. Αν ο Κύριος μ' αφήση να εργασθώ 8-10 χρόνια θα είμαι ευτυχής να παραδώσω σε σένα, τον Ανδρέα Τηλλυρίδη, από την Λεμεσό της Κύπρου, την συνέχειαν του ιερού έργου.

Πολλές πολλές ευχές σε όλα τα χριστιανόπουλα και τα καλά παιδιά της Λεμεσού και σ' όλον τον κόσμο αυτόθι.

Με την αγάπη του Χριστού μας  
Αρχιμ. Χρυσ. Παπασαραντόπουλος».

Είναι κι άλλοι που είχαν αλληλογραφία με τον π. Χρυσόστομο και μου έδωσαν από το προσωπικό τους αρχείο, επιστολές που ο ίδιος τους έγραφε. Παραθέτω απόσπασμα από επιστολή του σε φίλους του:

«Αγαπητοί μου Φίλοι»,

Όσον και αν είμαι κουρασμένος από την ολιγοήμερη περιοδεία και τα συνακολουθούντα αυτήν (λόγια πολλά, δίψα, κακοφαγία, στέρησης του ελαχίστου μεσημβρινού ύπνου κλπ.) επιθυμώ να σας κάμω το ταχύτερον συμμετόχους της πνευματικής χαράς και ικανοποιήσεως ψυχικής, της οποίας μας αξίωσεν ο Κύριος σήμερον Εορτήν της Υπαπαντής του Σωτήρος το πρωί εις την Θ. Λειτουργίαν. Θα είναι δε αυτά που θα σας ειπώ μία έμπρακτος απάντησις εις όσους δυσπιστούν εις το συντελούμενον εδώ ιεραποστολικόν

έργον της διαδόσεως της Ελληνικής Χριστιανικής Ορθοδοξίας. Στηριχθήτε και βαδίσате, θαρραλέα και γενναιόφρονα, κατόπιν της ιερής σημασίας που υψώσατε. Στήτε αμετακίνητοι «ιεραποστολείς» και αφειδώλευτοι ανεφοδιασταί του ιερού τούτου μετώπου, όπου διεξάγεται η ενδοξότερη χριστιανική μάχη των ημερών μας. Μη φοβηθήτε «μηδεμίαν πτόησιν» έσωθεν ή έξωθεν προερχομένην...».

Αλλά, για να συμπληρώσουμε και να δούμε ανάμεσα στις εκατοντάδες επιστολές που έγραψε, μόλις πάτησε το πόδι του στη γη της Αφρικής, γράφει στις 13 Ιουνίου 1960:

«Ιδού ο φίλος σας (εν Χριστώ) ο π. Χρυσόστομος Ιεραπόστολος εις τα βάθη της Αφρικής. Ποιος μπορούσε να φαντασθή ένα τέτοιο πράγμα, όταν πρωτογνωρισθήκαμεν με όλους τους καλούς φίλους εν Θεσσαλονίκη προς 15ετίας περίπου;

Μεγάλη η δύναμις και η χάρις του Θεού και Σωτήρος μας Ιησού Χριστού;

«Πόθεν μοι τούτο...; ουδείς ειμί εγώ και τις ο οίκος του πατρός μου», ώστε ν' αξιωθώ να προσφέρω κάτι εις τον Χριστόν;

Και ακόμη ο Κύριος έστειλε τους αγγέλους Του και απεμάκρυναν κάθε εμπόδιον, ώστε να φθάσω εδώ χωρίς καμίαν σοβαράν δυσκολίαν. Ήτο λίαν συγκινητικόν και έφθана μέχρι δακρύων, όταν κατά το ταξείδι έβλεπα τις πόρτες να ανοίγουν η μία μετά την άλλην, όπως εκείνες της φυλακής του Αποστ. Πέτρου.

Χαιρετώ, λοιπόν, από την μακρυνήν αυτήν χώραν τους παληούς εκλεκτούς μου φίλους της Θεσσαλονίκης και παρακαλώ θερμώς να εύχονται και να προσεύχωνται να με φωτίζη και να με ενισχύη ο Κύριος να εργασθώ ολίγον προς δόξαν Αυτού και της Εκκλησίας Του εδώ που ήλθα, υπακούων εις μυστικήν εντολήν Του. Ο εδώ Μητροπολίτης Ειρηνουπόλεως Νικόλαος εχάρη πολύ και μου ανέθεσε την Γεν. Γραμματείαν της Ιεραποστολής. Η Εξωτερική Ιεραποστολή της Εκκλησίας μας είναι πλέον γεγονός. Όλοι οι ευσεβείς Έλληνες πρέπει να ενδιαφερθούν και να συνδράμουν. Οι Αφρικανοί προσχωρούν συνεχώς εις την Ορθοδοξίαν και είναι η μεγαλύτερη ευκαιρία δράσεως...».

Η αλληλογραφία μας συνεχίστηκε και μετά την αναχώρησή μου από την Κύπρο, αφού όταν τελείωσα, πλέον, τη στρατιωτική μου θητεία το 1966, έφυγα για να σπουδάσω στην Αγγλία μουσικός. Συνεχίσαμε την αλληλογραφία μας, όχι μόνο τότε αλλά και όταν, πλέον, τελείωσα τις θεολογικές μου σπουδές στο Παρίσι και έφθασα στην Οξφόρδη για το διδακτορικό μου. Μέσα από τις επιστολές αυτές διαφαίνεται η διαίσθηση του π. Χρυσοστόμου, ίσως και διόραση, ότι μια μέρα θα μπορούσα να βοηθήσω και να συνεχίσω το ιεραποστολικό του έργο. Πώς εξηγούνται άλλωστε τα λόγια που μου γράφει – ενώ είχα μόλις συμπληρώσει το δέκατο έκτο έτος της ηλικίας μου, εγώ, ένας άσημος και φτωχός μαθητής γυμνασίου – ότι θα τον διαδεχόμουν σε αυτό το πολύ σημαντικό έργο το οποίο ο ίδιος επιτελούσε;!

Μετά τη δική μου άφιξη στην Κένυα, ενώ ακόμη ήμουν λαϊκός, ανάμεσα στις άλλες δραστηριότητές μου στην Ιεραποστολή, εκτός από το να διδάσκω στην Πατριαρχική Σχολή, η Εκκλησία μου ανέθεσε και το έργο της συχνής επαφής και επικοινωνίας με τις ενορίες στη Ναϊρόμπη και στα περίχωρα. Είχα, λοιπόν, τακτικές συναντήσεις με μητέρες, όπου αναλύαμε ιστορίες από την Αγία Γραφή και μιλούσαμε για τη ζωή των αγίων πατέρων της Εκκλησίας μας. Αυτό

το έκανα κάθε εβδομάδα, επί καθημερινής βάσεως, σε διάφορες ενορίες. Οι συναντήσεις γίνονταν τα απογεύματα. Συνήθως στις 3μ.μ. με περίμεναν οι μητέρες εκεί για να ακούσουν κάποια λόγια και στη συνέχεια να απαντήσω στις απορίες τους. Μία από τις ενορίες που πήγαινα ήταν και αυτή του Αποστόλου Παύλου στην Καγκίρα, κεντρικός ναός που σχετίζεται, άμεσα, με τον π. Χρυσόστομο. Εκεί πήγαινα κάθε Πέμπτη απόγευμα και μιλούσα στις μητέρες. Στην αυλή της εκκλησίας υπήρχαν πολλά δέντρα. Οι μητέρες πάντα με περίμεναν έξω. Ήταν εξάλλου μεγάλος ο αριθμός τους – περισσότερες από εκατό. Μαζεύονταν εκεί, για να τους πω δυο λόγια και να απαντήσω στις απορίες τους. Όταν έφθανα εκεί, για άγνωστους λόγους, με τραβούσε πάντα ένα συγκεκριμένο μεγάλο δέντρο που ήταν φυτευμένο μέσα στην αυλή της εκκλησίας του Αγίου Αποστόλου Παύλου. Πάντοτε έλεγα στις μητέρες να μαζεύονται και να κάθονται κάτω από το συγκεκριμένο δέντρο και εκεί έκανα τη διδασκαλία μου. Οι μητέρες γελούσαν με την προτίμηση που έδειχνα στο συγκεκριμένο δέντρο και η επιμονή μου αυτή τους έβαζε σε σκέψεις: «Τι να συμβαίνει και ο δάσκαλός μας επιμένει τόσο πολύ να κάθεται κάτω από αυτό το δέντρο»; Σε έκπληξή μου, μου απεκάλυψαν ότι αυτό το δέντρο που επέμενα πάντοτε να κάνουμε το μάθημα, το φύτεψε, πριν από σαράντα και πλέον χρόνια ο π. Χρυσόστομος Παπασαραντόπουλος. Μου έδειξαν, μάλιστα, και φωτογραφία που αποδεικνύει του λόγου το αληθές, με τον π. Χρυσόστομο να το ποτίζει και να το περιποιείται, όταν ακόμη ήταν μικρό δέντρο. Πολλά χρόνια αργότερα, σε μία επίσκεψη που έκανε στην Κένυα, ο αείμνηστος Μητροπολίτης Λέρου, Καλύμνου και Αστυπалаίας Νεκτάριος, ο οποίος ήταν από τους πρώτους συνεργάτες κληρικούς που τον είχαν ακολουθήσει, χρόνια πριν, στο Ζαΐρ, τον π. Χρυσόστομο, μου ζήτησε να τον πάρω να δει τους χώρους όπου έζησε και εργάστηκε ο π. Χρυσόστομος. Εκείνη η επίσκεψη του αείμνηστου Μητροπολίτη Νεκταρίου ήταν η αφορμή για να έχω σήμερα το προσωπικό αρχείο και τις ημερολογιακές σημειώσεις του π. Χρυσόστομου Παπασαραντόπουλου, γιατί όταν είδε τους τόπους που έζησε ο π. Χρυσόστομος με προσκάλεσε στην Κάλυμνο για να μου δώσει το αρχείο αυτό το οποίο του εμπιστεύτηκε η αδελφή Όλγα Παπασαράντου. Με την πρώτη ευκαιρία έφτασα στην Κάλυμνο. Ο αείμνηστος Μητροπολίτης Νεκτάριος μού έδωσε την ελευθερία να ψάξω και να μελετήσω τα διάφορα αρχεία, βιβλία και άλλα πράγματα και να διαλέξω ό,τι ήθελα και αφορούσε τον π. Χρυσόστομο, γιατί πίστευε ακριβώς ότι θα το αξιοποιούσα. Πήρα, λοιπόν, με μεγάλη χαρά ό,τι μπορούσα από το αρχείο εκεί: επιστολές και προσωπικά έγγραφα που αφορούσαν τον π. Χρυσόστομο Παπασαραντόπουλο, καθώς επίσης και τις ημερολογιακές του σημειώσεις, πώς ξεκίνησε από την Ελλάδα και πήγε στα Ιεροσόλυμα και πώς στη συνέχεια έφτασε στην Αλεξάνδρεια, συνάντησε τον Πατριάρχη Χριστοφόρο και έγιναν εκεί όλες οι συνεννοήσεις και οι διευθετήσεις για να πάει ο π. Χρυσόστομος στην ανατολική Αφρική. Όλα αυτά τα χρόνια πρέπει να πω ότι το όνομα και το παράδειγμα του π. Χρυσόστομου Παπασαραντόπουλου παραμένει σε μένα αλησμόνητο. Σε πολλές περιοχές, όχι μόνο της Κένυας, αλλά και της Ουγκάντας και της Τανζανίας ο π. Χρυσόστομος άφησε τη σφραγίδα του. Από όπου πέρασε έδωσε ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής του γιατί πραγματικά αγάπησε το έργο του ευαγγελισμού. Εξάλλου, ο π. Χρυσόστομος δεν εργάστηκε μόνο για τους Αφρικανούς, τους οποίους λάτρευε κυριολεκτικά, αλλά και για τον τότε υπάρχοντα Ελληνισμό, κυρίως στην Τανζανία. Μάλιστα, για να βοηθήσει το έργο του ευαγγελισμού ανάμεσα στους Έλληνες, εισηγήθηκε να

αποστέλλονται αφρικανόπουλα που έδειχναν ζήλο και αφοσίωση στην ορθοδοξία να φοιτήσουν στο ελληνικό σχολείο της Αρούσιας και, στη συνέχεια, αν παρέμεναν πιστοί και αφοσιωμένοι να αποτελέσουν τους πρώτους ιερείς και κατηχητές της Ιεράς Μητροπόλεως.

Ο π. Χρυσόστομος ανήκει, οπωσδήποτε, στην κατηγορία των κληρικών εκείνων που δεν είχαν ποτέ σκεφθεί να κάνουν κάτι για τον εαυτό τους. Θυσίασε όλη του τη ζωή και παρά το γήρας και τις ασθένειές του δε ζήτησε να φύγει. Έμεινε εκεί ακλόνητος. Κι όταν αναγκάστηκε κάποτε να αλλάξει χώρο δε σκέφτηκε να επιστρέψει στην Ελλάδα, αλλά ζήτησε από τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας να του επιτρέψει να συνεχίσει το έργο του αυτό. Επιπλέον, ήταν ο πρώτος που συμπαραστάθηκε στον πρώτο Μητροπολίτη Κένυας και Ειρηνουπόλεως Νικόλαο, τον μετέπειτα Πατριάρχη Αλεξανδρείας Νικόλαο τον Στ', ο οποίος μάλιστα του έστειλε ένα γράμμα και του έδινε τις εξής οδηγίες, για να συνεχίσει το έργο το οποίο ανέλαβε τότε στην ανατολική Αφρική, αναγνωρίζοντας έτσι τη μεγάλη συμβολή του στην εξάπλωση της Ορθοδοξίας στην αφρικανική ήπειρο: « Έχοντες υπ' όψιν τας πολυτίμους υπηρεσίας, ας παρέχει η Υμετέραν αγαπητή Πανοσιολογιότης της Μητρί Εκκλησία και τη καθ' θεοσώστω Μητροπόλει διορίζαμεν αυτήν Γενικόν Αρχιερατικόν Επίτροπον ημών με ευρείαν δικαιοδοσίαν και μετά του δικαιώματος, όπως εκπροσωπή Ημάς εις πάσαν εκκλησιαστικήν και διοικητικήν εκδήλωσιν, υπογράφη δε εξ ονόματος Ημών τα πιστοποιητικά, έγγραφα κ.ά. αφορώντα την Ιεράν Μητρόπολιν Ειρηνουπόλεως, κατά την εξ αυτής, απουσίαν ημών.»

Πολλά είναι τα περιστατικά τα οποία συνέδεσαν τη ζωή του π. Χρυσόστομου Παπασαραντόπουλου με διάφορους τόπους αλλά και με διάφορες προσωπικότητες. Αξιοσημείωτη η γνωριμία του με τον αείμνηστο Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο τον Γ', τον οποίο συνάντησε τότε, από τις επισκέψεις του πρώτου το 1970 στο χώρο της ανατολικής Αφρικής, και ειδικά στην Κένυα, στην πρώτη επαφή του Αρχιεπισκόπου με τους Αφρικανούς, τότε που επιθύμησε και εργάστηκε για να βοηθήσει στην προαγωγή του έργου του ευαγγελισμού των φυλών της ανατολικής Αφρικής. Γράφει χαρακτηριστικά ο π. Χρυσόστομος – όταν πια βρισκόταν στη άλλη χώρα της επιλογής του, στο Ζαΐρ, όπου και εκεί εργάστηκε για την εξάπλωση της Ορθοδοξίας – στον τότε Χωρεπίσκοπο Κωνσταντίας Χρυσόστομο, που ήταν βοηθός του Αρχιεπισκόπου, δείχνοντας το σεβασμό και τη συμπάθεια στο πρόσωπο του αείμνηστου Αρχιεπισκόπου Μακαρίου: «Εν πρώτοις επιθυμώ να εκφράσω την μεγάλην μου χαράν δια τα όσα συνετελέσθησαν εις Κένυαν, με την κατά τον παρέλθοντα Μάρτιον παρουσίαν εκεί της Αυτού Μακαριότητος, του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Ας είναι ευλογημένον το όνομα του Κυρίου, όστις, εν τη χάριτί του έδωκε την μεγάλην εκείνην πνευματικήν ικανοποίησιν εις τον ηρωικόν εκπρόσωπον της Χριστιανικής Ορθοδοξίας και της ελληνικής ανδρείας και μεγαλοψυχίας ...».

Προτού κλείσουμε το σημείωμα αυτό, θα ήταν χρήσιμο να παραθέσουμε, μέσα από τις εκατοντάδες επιστολές που ελάμβανε ο π. Χρυσόστομος Παπασαραντόπουλος, από φίλους και υποστηρικτές του έργου του, δύο μικρά κείμενα. Το ένα είναι από τον αείμνηστο γέροντα Φιλόθεο Ζερβάκο, ο οποίος, ως γνωστό, αποτελεί οσιακή μορφή του 20ου αιώνα. Γράφει, λοιπόν, ο π. Φιλόθεος, το 1962, ανάμεσα στα άλλα: «... Εν πρώτοις θα με επιτρέψετε να σας συγχαρώ δια τον ζήλον, την προθυμίαν, την αγάπην και την φιλαδελφίαν, την οποίαν βλέπω ότι έχετε και δεικνύεται προς του εν Ουγκάντα αφρικανούς

αδελφούς. Ουκ εξ υμών Θεού το δώρον, επειδή πάσα δόσις αγαθή και παν δώρημα τέλειον άνωθεν έστι καταβαίνον εκ του Πατρός των φώτων. Δεύτερον, ως γεροντότερος και πείραν έχων σε συμβουλεύω να εργάζεσαι και να κοπιάζης δια την αγάπην των αδελφών, και ακόμη να βιάζης τον εαυτόν σου κατά τον θεοκήρυκα Απόστολον Παύλον· υποπιάζω το σώμα μου και δουλαγωγώ μήπως τοις άλλοις κηρύξας αυτός εγώ αδόκιμος γένωμαι. Να κοπιάζης αλλά και μετά διακρίσεως, μείζων γαρ πασών των αρετών είναι η διάκρισις. Περικείμεθα σώμα ασθενές, και εάν το βιάσωμεν περισσότερον από ότι δύναται να εργασθή. Δι' αυτό έλεγε και ο εκ των Αγίων Πατέρας Μέγας Βαρσανούφιος· το πολύ είναι ολιγοχρόνιον, ενώ το ολίγον είναι πολυχρόνιον. Έχετε διάκρισιν περισσοτέραν εμού, αλλά δίδου σοφώ αφορμήν και σοφώτερος έσει...»

Ακόμα μια συγκλονιστική μαρτυρία είναι εκείνη του π. Ανδρέα Τσίρου, που έγραφε, ανάμεσα στα άλλα, και τα εξής: «... Έθελα από καιρό να επικοινωνήσω μαζί σας, δηλαδή από τότε που έφθασα στην Ανατολικήν Αφρικήν, διάφοροι λόγοι όμως με ανάγκαζαν μαζί με την πολλή εργασία να αναβάλω διαρκώς αυτό το χρέος μου. Διότι ήτο χρέος και καθήκον μου, έστω και εκ του μακρόθεν, να φιλήσω υικώς το χέρι σας, το χέρι του πρωτεργάτη της Ορθοδοξίας εις Ανατ. Αφρικήν. Το όνομά σας δι' εμέ, από παιδί, είχε γίνει θρύλος, και ποτέ δεν επίστευα ότι μια ημέρα ίσως θα ευρισκόμουν, έστω και τελείως ατελώς, επί τα ίχνη σας.

Όταν έφθασα τον Οκτώβριον εις Ναϊρόμπι αμέσως εκατάλαβα ότι από εκείνο η εκείνο το δωμάτιο, μέρος, σπίτι, εκκλησία, τόπον, είχε περάσει η σκιά σας, το χέρι σας. Και ό,τι είχατε αγγίξει το έγγιζα με σεβασμόν και θαυμασμόν. Η χαρά μου ήτο μεγάλη διότι σας αισθανόμουν δίπλα αλλά και η λύπη μου επίσης μεγάλη διότι μου έλειπε η καθοδηγητική φυσική σας παρουσία... Και να σκεφθήτε, Σεβαστέ μου Πάτερ, ότι σας γράφω μέσα από το ίδιο δωμάτιο που μένατε εσείς κάποτε, από το ίδιο γραφείο, ίσως τα χέραι μου εγγιζουν τα ίδια πράγματα που άγγιξαν τα ιδικά σας. Σκεφθήτε λοιπόν την συγκίνησιν και τον φόβον που αισθάνομαι. Φόβον μήπως ανάξια χέρια ψηλαφούν πράγματα που άγγιξαν κάποτε άγια χέρια ...»

Ο δε αείμνηστος ακαδημαϊκός Ιωάννης Καρμίρης γράφει «... εις το έργον του η υμετέρα συμβολή, Πανοσιολογιότατε, υπήρξε μεγάλη. Δι' ο κι επιθυμώ να εκφράσω υμίν τα ειλικρινή συγχαρητήριά μου και να ευχηθώ όπως ο Κύριος ενισχύη πάντοτε υμάς προς συνέχισιν και πρόοδον του αρξαμένου έργου, όπερ θα περιληφθή μετά του ονόματός σας και των άλλων συνεργατών σας (π.χ. του μαθητού μου π. Θεοδώρου Ναγκιάμα) εις τα δέλτους της Ιστορίας της Ορθοδόξου Ιεραποστολής εν Αφρική...». Εις δε τον υπογράφοντα το παρόν άρθρο ο ίδιος καθηγητής έγραφε και τα εξής «... Εν αυτή ο θερισμός είναι πολύς, άλλ' οι εργάται ολίγοι και ανεπαρκή τα μέσα των διά το δυσχερέστατον έργον αυτών. Μεταξύ αυτών έχετε το προνόμιον να συγκαταλέγησθε κι υμείς προσωπικώς μετά του αειμνήστου πατρός Χρυσοστόμου. Συνεχίσατε μετά του ωραίου αυτού ζήλου το έργο εκείνου, όπισθεν του οποίου νομίζω ότι διακρίνω τον δάκτυλον της Θείας Προνοίας και την θεϊκήν ευλογίαν επί της Αφρικανικής Ορθοδοξίας...»

Ανάμεσα στα κατάλοιπα βρέθηκαν διάφορα έγγραφα και προσωπικά σημειώματα του π. Χρυσοστόμου, τα οποία, εν καιρώ, θα δημοσιευτούν σε ειδική μελέτη. Σήμερα, αρκούμεν να δώσω στη δημοσιότητα τους ιδιόχειρους στίχους, χωρίς κανένα σχολιασμό:

«Απολ. Του Ιερού Πατρός Χρυσοστόμου του Ισαποστόλου, του εν Αφρική.  
Ταχύ προκατέλαβε·

Πιστώς ηκολούθησας των Αποστόλων οδόν, και έφθασας πέρασι της Αφρικής  
συν Θεώ· ω Πάτερ Χρυσόστομε· όθεν και ανεδείχθης εν εσχάτοις τοις  
χρόνοις, Ισαπόστολος θεός, και της πίστεως κήρυξ, ανθ' ων εκοπίσας,  
πρεσβεύων προς Κύριον.

Μεγαλυνάριον

Χαίροις εν εσχάτοις χρόνοις, καιροίς Απόστολος νέος, Ευαγγέλιον του  
Χριστού, εν Αφρική κομίας, μυρίοις εν κινδύνοις, και τω Χριστώ λατρεύσας,  
Πάτερ Χρυσόστομε.

**Μητροπολίτης Ναϊρόμπι Μακάριος**